

ASPECTE DE CERCETARE A CLASIFICĂRII MONUMENTELOR ARHITECTURALE

Viorica URSU, doctor
Universitatea Tehnică a Moldovei

viorica.ursu@dp.utm.md

Mihaela STAMATI, magistru în drept

mihaela.stamati@dp.utm.md

Rezumat: *Patrimoniul arhitectural, prin diversitatea formelor sale de manifestare, întrunește toate elementele care rezultă din interacțiunea, într-un timp îndelungat, între factorii umani și factorii naturali. Statul, instituțiile și organizațiile naționale, cât și cele internaționale au ca unul din principalele obiective în domeniul patrimoniului arhitectural identificarea, înregistrarea, cât și protejarea acestora prin diverse programe și mijloace.*

Prezentul articol pune în valoare aspecte de cercetare ca: noțiunea conceptului de monument, cel de monument arhitectural, precum și clasificarea acestuia după o serie de tipologii, reieșind din legislația și doctrina națională, cât și cea străină.

Cuvinte cheie: *monument, monument de arhitectură, arhitectură religioasă, arhitectură monastică, arhitectură rupestră.*

Abstract: *The architectural heritage, through the diversity of its forms of manifestation, brings together all the elements that result from the interaction, in a long time, between human factors and natural factors. The state, national and international institutions and organizations have as one of the main objectives in the field of architectural heritage the identification, registration and protection of them through various programs and means.*

This article highlights research aspects of the notion of the concept of monument, that of architectural monument, as well as its classification according to a series of typologies, based on national and foreign legislation and doctrine.

Keywords: *Monument, monument of architecture, religious architecture, monastic architecture, cave architecture.*

Introducere. Toată istoria omenirii sau a unui stat aparte poate fi definită prin multitudinea valorilor culturale, de diferite categorii, dar și a civilizației acestora, care de-a lungul timpului au îmbogățit popoarele cu diferite tradiții, scrieri, creații artistice, opere, construcții etc, care astăzi ne dau posibilitatea să cunoaștem trecutul prin intermediul acestora. Și Republica Moldova poate fi mândră de această istorie culturală amplă și complexă, care ne-a fost lăsată de strămoșii noștri. Aceștea au creat diferite monumente, care astăzi stau la temelie istoriei neamului, istorie scrisă de marii domnitori și voievozi ai timpului.

Rezultatele cercetării. Denumirea „monument” provine la latinescul „memento”, ceea ce înseamnă „memorie”, având sensul, prin extensie, „aducere aminte”. Potrivit dicționarului explicativ, prin termenul *monument* se poate înțelege o operă de sculptură sau de arhitectură destinată să perpetueze amintirea unui eveniment sau a unei personalități remarcabile; construcție arhitectonică de proporții mari sau de o deosebită valoare [1].

Conform Convenției UNESCO din 1972, monumentele sunt “*lucrări arhitecturale, plastice sau picturale monumentale, elemente sau structuri de natură arheologică, inscripții, peșteri și grupuri de elemente de o valoare universală excepțională cu aspect istoric, artistic sau științific*” [2].

Iar potrivit art. 1, al.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor „*monumente sunt obiecte ori ansambluri de obiecte cu valoare istorică, artistică sau științifică, care reprezintă mărturii ale evoluției civilizațiilor de pe teritoriul republicii, precum și ale dezvoltării spirituale, politice, economice și sociale, și care sânt înscrise în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat (denumit în cele ce urmează Registrul monumentelor)* [3]”.

Unul dintre elementele importante ale conceptului de monument sunt valorile istorice și culturale ale acestuia. Însă, interpretarea sa, care a devenit larg răspândită în secolul XXI, nu corespunde esenței fenomenului. Treptat, în procesul de studiu și regândire a conceptului de „monument”, acesta a fost înlocuit cu conceptul de „moștenire culturală”. Aceste două concepte nu sunt identice, iar principalul lucru este că cel de-al doilea și-a pierdut atât componentele „istorice” cât și cele „valorice” și a devenit și mai amorf decât în perioada inițială a studiului său [4, pag. 56].

Monumentele se impun atenției publice prin calitățile lor artistice: proporții, modalitatea de a prelucra și pune în operă materialul de construcție, valoarea decorației plastice, cât și prin particularitatea lor de a reprezenta epoca istorică în care au fost construite. Monumentul poate fi atât o clădire păstrată și utilizată în continuare, precum și vestigiile arhitectonice puse în valoare prin săpături arheologice, ruinele unor așezări sau construcții, păstrate în stare fragmentară ori în stare de ruină, care evocă realitățile din trecut [4, pag. 56].

De fapt, monumentele pot fi clasificate în mai multe categorii, în dependență de anumite criterii. Întro primă clasificare, potrivit Legii privind ocrotirea monumentelor “*monumente care fac parte din patrimoniul cultural sunt considerate:*

a) *operele de arhitectură, sculptură monumentală, elementele sau structurile cu caracter arheologic, inscripții, grote și grupuri de elemente care au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, artistic sau științific;*

b) *ansamblurile: grupuri de construcții izolate sau grupate, inclusiv zone construite, care, datorită arhitecturii, unității și integrității lor în peisaj, au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, artistic sau științific;*

c) *siturile: lucrări ale omului sau opere rezultate din conjugarea acțiunilor omului și naturii, precum și zonele incluzând terenurile arheologice care au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, urbanistic, estetic, etnografic sau antropologic”* [3, art.1, alin. (3)].

Într-o altă clasificare, din punct de vedere structural, stabilește că monumentele se clasifică în:

- **Monumentele istorice și culturale.** Istoria omenirii cunoscută la noi din resturile de material și de cultură spirituală a diferitelor epoci și popoare: descoperiri arheologice, clădiri și structuri vechi, opere de artă, folclor, cronici, documente, cărți, mostre de aparate vechi, obiecte de uz casnic. “Aceste urme ale activității umane formează un complex de monumente istorice și culturale. Dar, în același timp, un monument de istorie și cultură nu este nici o urmă de viață și activității umane, ci doar social semnificativ, care transportă o încărcătură mare de sens, care întruchipează caracteristicile unei epoci, importante eveniment istoric sau perioada, reflectă un anumit nivel de dezvoltare a culturii, științei și tehnologiei” [5].

Sfera monumentele de istorie și cultură este unică în vederea importanței apariției și dezvoltării civilizației. Odată cu evoluția rapidă a proceselor tehnologice ale societății moderne, problema distrugerii antropice a monumentelor istorice și culturale devine din ce, în ce mai acută. Monumentele istorice și culturale de-a lungul secolelor capătă o mare putere politică și importanța fiind garant al păstrării identității și unicității poporului, aceasta fiind cel mai important avantaj competitiv în contextul globalizării [6, pag. 3].

Monumentele istorice și culturale sunt parte integrantă a culturii general-umane, pârghie eficientă în formarea și dezvoltarea intelectului uman, societății, etniilor, depozit esențial al memoriei istorice [6, pag. 3].

- **Monumente de arheologie.** Potrivit dicționarului explicativ, cuvântul *arheologie*, presupune știință care studiază trecutul istoric al omenirii pe baza interpretării urmelor materiale păstrate [7]. De aici, ar reieși că monumentele de arheologie sunt acele bunuri survenite în urma activității umane din trecut, care sunt descoperite în perioada actuală și supuse cercetării.

Cadrul normativ al Republicii Moldova, propune o definiție a *patrimoniului arheologic*, prin care se înțelege „ansamblu de bunuri materiale, apărute ca rezultat al activității umane din trecut, păstrate în condiții naturale la suprateran, subteran sau subacvatic, sub formă de situri arheologice (așezări, necropole, morminte izolate, tumuli, cetăți, valuri, construcții, biserici, clădiri, anexe gospodărești etc.) sau bunuri mobile (obiecte sau fragmente ale acestora), care, pentru a fi identificate și studiate, necesită aplicarea metodelor arheologice” [8, art.1].

Ca drept exemplu, teritoriul Republicii Moldova a fost populat „din cele mai vechi timpuri, primele habitaturi și primele atestări ale prezenței oamenilor pe aceste meleaguri datând din epoca veche a pietrei (paleolitic), cca 500 mii - 10 mii de ani până la Hristos, în grotle și stațiunile paleoliticului inferior (cca 250 mii - 70 mii de ani î. Hr.), printre care merită să fie menționate cele de la Duruitoarea Veche, Ofatinți, Bobulești, stațiunea Cosăuți, au fost descoperite unelte, arme de piatră și os, site-uri prelucrate etc. Culturi misteriene din paleoliticul mijlociu (cca 70 mii – 40 mii ani î. Hr.) au fost identificate în vecinătatea satelor Butești, Buzdulenii și Trinca. Paleoliticul târziu (superior) (cca 40 mii – 10 mii ani î. Hr.) este reprezentat de culturile arheologice Moldova și Brânzeni. Unul din primele obiecte care atestă apariția artei și a practicilor religioase pe teritoriul Republicii Moldova este celebra amuletă depistată în grotă de la Brânzeni și datată cu cca 35 de mii de ani î. Hr. Această amuletă este lucrată în fildeș de mamut și prezintă un corp triunghiular cu gât alungit, care ar putea fi o stilizare a unei forme ihtiomorfe” [9].

- **Monumente de for public.** Cadrul legal care reglementează pe deplin această categorie de monumente este Legea nr.192 din 30.09.2011, care evidențiază regimul juridic general al înființării, realizării, amplasării, administrării și protejării monumentelor de for public [10, art.1].

Potrivit legii sus nominale, „monumentele de for public sunt bunuri imobile opere de artă plastică monumentală (compoziții spațial-volumetrice, statui, busturi, plăci comemorative cu relief sculptural, troițe, cruci), împreună cu terenul delimitat pentru ele, având caracter decorativ, comemorativ sau religios, amplasate în spații publice, pe terenuri din proprietatea statului ori al unităților administrativ-teritoriale” [10, art.2].

Cum și reiese din noțiune, statutului de monumente de for public îi sunt atribuite, considerabil, doar operele de artă plastică monumentală, a căror zidire s-a efectuat în strictă conformitate cu normele legale. Totodată, anume tehnica mozaicului, picturii murale sau a reliefului, executate pe fațadele clădirilor cu acces vizual în spațiul public, poartă statutul de monumente de for public. De obicei, acestea sunt realizate în interes public și pentru utilitate publică.

- **Monumente de arhitectură.** Aceste monumente reprezintă bunuri imobile, clădiri aparte sau ansambluri de obiecte care fac parte din patrimoniul cultural, care, datorită arhitecturii, unicității și integrității lor, au valoare din punct de vedere istoric, artistic sau științific; situri: lucrări umane sau opere rezultate din conjugarea acțiunilor omului cu natura. Monumentele nu sunt discriminate după criteriul cronologic, etnic, confesional sau de altă natură. Valoarea estetică, funcțională sau materială a lor este subsidiară față de calitatea de mărturie istorică [11, p.122].

Patrimoniul arhitectural al unei țări constituie una dintre cele mai reprezentative distincții ale moștenirii culturale umane. Republica Moldova se poate mândri în acest sens cu o serie de clădiri-

monumente arhitecturale de o importanță majoră. Avem o țară cu un patrimoniu bogat, în care s-au păstrat în forma lor inițială multe biserici, mănăstiri ce datează din secolul al XVIII-lea, precum și alte monumente istorice semnificative. Totalitatea monumentelor din teritoriu, datează încă din perioada preistorică și rămân a fi mărturiile arhitectonice ale statului [11, p.122].

Inițial, noțiunea „monument de arhitectură” se referea, în mod tradițional, după cum menționează cercetătoarea Tamara Nesterov, la opere arhitecturale cu caracter de unicat, apoi ea s-a extins și asupra ambianței monumentelor, în scopul creării spațiului liber necesar pentru perceperea individuală a operelor de arhitectură și păstrarea cadrului natural sau construit în care au fost concepute acestea. Odată cu adoptarea unor noi definiții, mai extinse, referitoare la această categorie de monumente, începând cu a doua jumătate a anilor '60, monumente de arhitectură erau considerate și zone întregi de interes istoric, centre urbane și chiar orașe mari, cu moșteniri istorice și artistice valoroase [12, pag.16].

Ca o primă clasificare a monumentelor de arhitectură, o putem da, pe cea care le clasifică în următoarele 3 categorii:

1. Universală. “Pentru a include un bun de patrimoniu cultural arhitectural în Lista Patrimoniului Mondial, acesta trebuie să aibă un regim de protecție conferit de legislația țării, unde este înregistrat. Conform Convenției Patrimoniului Mondial, Comitetul patrimoniului mondial poate lua în considerare o propunere de înscriere pe Lista patrimoniului mondial numai dacă bunul considerat figurează pe Lista indicativă a statului parte” [13]. “Pentru a fi înscris pe Lista Patrimoniului Mondial, un obiectiv trebuie să aibă o valoare universală excepțională, să îndeplinească cel puțin unul din cele zece criterii stabilite în acest scop (1. reprezintă o capodoperă a geniului creator uman; 2. prezintă un schimb important de valori umane, pe o perioadă de timp sau într-o zonă culturală determinată, cu privire la evoluțiile în arhitectură sau de tehnologie, arte monumentale, de urbanism sau de proiectare a peisajului; 3. aduce o mărturie unică sau cel puțin excepțională asupra unei tradiții culturale sau unei civilizații vii sau dispărute; 4. oferă un exemplu remarcabil pentru un tip de clădire sau ansamblu arhitectural, tehnologic sau peisaj, care ilustrează o etapă (etape) sau perioadă (perioade) semnificativă (semnificative) în istoria umană; 5. să fie un exemplu remarcabil de așezare umană tradițională, de utilizare tradițională a terenului sau a mării, care este reprezentativ pentru o cultură (sau culturi), sau interacțiunea umană cu mediul înconjurător, în special atunci când acesta a devenit vulnerabil sub impactul unor schimbări ireversibile; 6. să fie în mod direct sau tangibil asociat cu evenimente sau tradiții de viață, idei, credințe, opere artistice și literare cu semnificație universală excepțională; 7. reprezintă fenomene naturale remarcabile sau zone de o frumusețe naturală și importanța estetică excepțională; 8. să fie exemple remarcabile, reprezentative pentru etape majore ale istoriei Pământului, inclusiv mărturia de viață, de procese geologice în curs de desfășurare în dezvoltarea formelor de relief, sau elemente geomorfice sau caracteristici fiziografice având o mare importanță; 9. să fie exemple remarcabile, reprezentative pentru procese ecologice și biologice în curs de desfășurare în evoluția și dezvoltarea ecosistemelor și a comunităților de plante și animale terestre, acvatice, de coastă și marine; 10. cuprind habitatele naturale cele mai reprezentative și mai importante pentru conservarea in situ a diversității biologice, inclusiv cele care conțin specii amenințate cu o valoare universală excepțională din punct de vedere științific sau de conservare), dar și condițiile relevante de integritate și autenticitate, și condițiile de protecție și de gestionare” [13].

În prezent, pe întreaga suprafață a globului pământesc, pot fi întâlnite numeroase monumente arhitecturale, ce au reușit pe parcursul a mai multor ani să farmece prin frumusețea și splendoarea lor. Unicitatea acestora ne fac să meditam nu doar asupra trecutului lor, dar și asupra trecutului și istoriei întregii țări, unde sunt situate aceste lăcașe de cult, ca exemplu:

➤ **Taj Mahal.** Una dintre cele mai cunoscute monumente istorice din lume este Taj Mahalul, “un mausoleu din marmură albă, care a fost construit între anii 1631 și 1653, în orașul Agra, India.

Hotărârea de a ridica grandiosul monument a fost luată de către împăratul Imperiului Mogul, Shah Jahan. Fiind una dintre cele mai frumoase monumente din arhitectura indo-islamică, Taj Mahalul a fost construit în memoria iubitei soții ale împăratului Imperiului Mogul, Mumtaz Mahal, care a murit în urma nașterii celui de-al 14 copil. Arhitectura acestuia cuprinde un amestec de stiluri indiene, persane și islamice. Construcția Taj Mahalului a durat 22 de ani, la care au contribuit circa 20.000 de muncitori; adunați de pe întreg teritoriul imperiului, Asiei Centrale și din Iran. Acest monument este perfect simetric, cu excepția a două cenotafe; care stau unul lângă altul în camera centrală a mausoleului, în cinstea împăratului și soției sale. Acest lucru are loc dând faptului tradițiilor locale; ce presupun ca mormântul unui bărbat să fie mai mare decât cel al unei femei. Acest complex, pe lângă palatul dat, mai cuprinde și o moschee” [14].

➤ **Hagia Sophia** “unul dintre cele mai valoroase monumente istorice ale lumii și una dintre cele mai spectaculoase opere de artă din arhitectura și arta bizantină. Acest monument istoric a fost construit de către împăratul bizantin Iustinian I; între anii 532 și 537, este situat în Istanbul, Turcia. Inițial, acesta a servit drept lăcaș religiei creștine ortodoxe până în data de 29 mai 1453; atunci când sultanul Mahomed al II-lea a cucerit orașul. Din acel moment, după anul 1453, acea biserică ortodoxă a fost transformată în moschee și a servit drept moschee până în anul 1934. Mozaicurile au fost acoperite cu un strat de tencuială albă, fără să fie distruse. Apoi, turcii au adăugat fostei catedrale – 4 minarete în cele patru colțuri. Cu timpul, în jurul Sfintei Sofia au mai fost ridicate diverse construcții mărunte cu diferite destinații. Din anul 1934, guvernul turc la decizia primului președinte al Turciei moderne, Mustafa Kemal Atatürk, a luat hotărârea de a înființa Ayasofya drept muzeu, datorită istoriei sale uluitoare, dar și a valorii sale artistice. Astfel, cu această ocazie, au fost scoase la iveală vechile mozaicuri. În anul 1985, Hagia Sophia a fost inclusă pe lista monumentelor patrimoniului mondial al UNESCO. După mai multe adunări și dezbateri, la data de 10 iulie 2020, Consiliul de Stat a anulat decizia din 1935, care prevedea transformarea moscheei în muzeu. Astfel, a fost stabilit că monumentul nu poate avea alt statut legal decât cel de a fi moschee. La data de 24 iulie 2020, a avut loc prima rugăciune” [14].

2. Națională. În RM monumentele istorice arhitecturale sunt protejate prin lege, care reglementează tot ce ține de ocrotirea monumentelor culturale la general, și arhitecturale în special, precum și înregistrarea acestora într-un registru. Potrivit Legii ocrotirii monumentelor [3], la **art. 4 și 18 este stabilit că** „*registruul monumentelor se constituie pe baza investigațiilor pluridisciplinare coordonate de Ministerul Culturii. Registruul monumentelor se adoptă de către Parlament, la propunerea Guvernului, în baza proiectului elaborat de Ministerul Culturii*”. „*Evidența monumentelor de categorie națională se ține în Registruul monumentelor*”.

3. Locală. Monumentele de arhitectură de valoare locală sunt luate la evidență și întărite în Registre de organele administrației locale.

O altă clasificare, ține de clasificate monumentelor arhitecturale în mici grupuri, ca:

– **arhitectura clădirilor civile**, poate fi formată în dependență de exigențele funcționale specifice utilizării lor. Din această categorie fac parte: locuințele și edificiile publice.

– **arhitectura locuinței**, se consideră a fi prima prima și cea mai veche expresie a arhitecturii. Aici putem analiza adăposturile create individual de către om, care mai tâziu au devenit adevărate opere de artă. Drept exemplu: casa tradițional-populară, conacul, curtea boierească etc. (**Ca ex: Casa-muzeu „Aleksandr Pușkin” din Chișinău.** Edificiul este un muzeu și, totodată, un monument de arhitectură și istorie de însemnătate națională, introdus în Registruul monumentelor de istorie și cultură a mun. Chișinău. În muzeu, sunt expuse materiale ce poartă amprenta poetului pe perioada aflării lui în Chișinău – tablouri, printuri, obiecte de artă decorative de la sfârșitul secolului XVIII-lea începutul secolului XIX, sculpturi, precum și ediții ale operelor sale scrise în Basarabia. Muzeul păstrează

materialele originale de la sfârșitul secolului XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea, ediții ale operelor Pușkin scrise în Basarabia, expoziții de arte și meserii, sculpturi, tablouri, gravații).[15]

– **edificiile publice**, au apărut concomitent cu democratizarea societății, creșterea nivelului de trai, cultură și instruire. Tipurile de clădiri publice sunt diverse: administrative și a diverselor organizații și instituții sociale și politice, săli de spectacole și concerte, centre comerciale și de alimentație publică, complexe sportive, garile auto, feroviare, aeroporturi; stabilimentele curative și de instruire, ș.a.

– **arhitectura religioasă**, este intruchiparea credinței și toleranța religioasă a întregului popor. Din această clasă fac parte bisericile creștine, bisericile romano-catolice, bisericile evanghelice sau chiar și casele de rugăciuni. (**Ca ex:** Biserica "Adormirea Maicii Domnului" din Căușeni este un monument arhitectural construit în secolele XVII - XVIII, fiind ctitorită de către domnitorul Moldovei Grigore Callimachi și mitropolitul Daniil a Proilaviei. Clădirea datează din anul 1763 și este opera zugravilor Stanciul Radu și Voicul. Ea este semi-îngropată, fapt explicat printr-o legendă ajunsă la noi de pe timpul administrației tătare din zonă. Se zice că tătarii au admis construcția unei biserici creștine, cu condiția ca ea să nu depășească în înălțime un ostaș pe cal) [15].

– **complexele monastice**, sunt totalitatea mănăstirilor împreună cu curțile sale. Pe teritoriul RM, găsim mănăstiri din secolul al XV: Mănăstirea Căpriana, Mănăstirea Vărzărești. (**Ca ex:** Mănăstirea Vărzărești una dintre cele mai vechi mănăstiri de pe teritoriul Moldovei. Instituția religioasă este situată în apropiere de mun. Chișinău, lângă satul Vărzărești, din raionul Nisporeni. Numele ei figurează într-un document emis de Alexandru cel Bun la 25 aprilie 1420. Cu puțin timp după această dată, mănăstirea a fost pustiită de tătari, fiind restaurată abia în anul 1770 de protoiereul Constantin Măcărescu și de tatăl acestuia. În prezent mănăstirea are două biserici: Biserica de iarnă cu hramul „Nașterea Domnului”, ridicată în 1868 și cea de vară, din piatră, cu hramul „Sfântul Dumitru”) [15].

– **arhitectura rupestră**, este compusă din lăcașuri de cult, majoritatea lor nedeterminate după origine și vechime, utilizate cu intermitențe până în perioada modernă. Din acest grup sunt complexe săpate în malul înalt al Nistrului lângă satele Saharna, Socola, Țipova, Japca, Molovata. În aflorimentele malurilor Răutului au fost amenajate complexe rupestre locative. (**Ca ex.** „Condițiile climaterice ale defileului în mare măsură se aseamănă cu cele montane, de aceea în aceste locuri și-au găsit adăpost mănăstiri rupestre (secolele XIV – XV) – locuri sfinte pentru creștini. Mănăstirea Saharna, în întregul ei ansamblu, este unul din cele mai vechi așezăminte monahale din Republica Moldova. Ansamblul monastic este compus din mănăstirea rupestră Bunavestire și mănăstirea Sfânta Treime. Istoria mănăstirii rupestre se cunoaște foarte puțin, neștiindu-se data precisă a întemeierii și cine sunt ctitorii. Mănăstirea Sfânta Treime a fost întemeiată în anul 1776 de către călugărul Vartolomeu Ciungu, cu permisiunea proprietarului Enache Hrisoverghi, care îi dăruie și 120 desetine de pământ. Ajutat de credincioși Vartolomeu Ciungu a construit din lemn biserica, câteva chilii și le-a încojorat cu un zid de piatră. În anul 1818 au început lucrările de construcție a bisericii de vară (devenită mai târziu biserică centrală), care s-au încheiat în 1821. În anul 1837 a fost renovată catapeteasma bisericii. Tot în același an se mai construiește un corp de case din piatră. În anul 1857 se restaurează mănăstirea rupestră Bunavestire, care ajunsese într-o stare avansată de deteriorare. În 1883 a mai fost construită o biserică, cea de iarnă, cu hramul Nașterea Maicii Domnului, cu un corp de chilii. În anul 1900 locuitorii Saharnei Ipolit Terlețki și Vasile Corneanu au renovat mănăstirea rupestră, afectând aspectul interior și cel exterior al mănăstirii. Atunci a fost demolat peretele natural dintre biserică și chiliile ce îi erau alăturate, ridicându-se pereți noi din blocuri de piatră calcaroasă) [16].

– **arhitectura industrială**, este alcătuită din arhitectura instalațiilor populare și profesionale. În Republica Moldova sunt cunoscute morile de vânt și de apă, olonițele, cramele, podurile, etc. În trecut

erau mori plutitoare (pe Nistru), mori puse în mișcare de cai. Arhitectura industrială profesionistă este cunoscută începând din perioada modernă, când au fost construite primele întreprinderi industriale capitaliste: morile și oloinițele cu motor electric, castele de apă, elevatoarele, etc. (**Ca ex:** *Moara de vânt din satul Beșalma, Comrat, de la începutul secolului XX-lea. Monument de arhitectura de categorie Nationala. Localnicii spun că mai multe piese ale morii sunt făcute din lemn de salcâm pentru că este deosebit de trainic. Specific morii din Beșalma este roata cu care morarul o rotea din partea din care bătea vântul și se rotea pe cerc*) [17]. Primele “construcții industriale au început în anii 1700 în timpul primei revoluții industriale care a avut loc în principal în Marea Britanie între 1760 și 1830. Dar astăzi, când ne referim la arhitectura industrială, ne referim în principal la clădirile care au apărut ca răspuns la utilizarea pe scară largă a noilor materiale precum metalul și betonul, precum și metodele de producție în masă, aduse de a doua revoluție industrială de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Acest nou stil de arhitectură a fost construit în jurul nevoilor industriilor dedicate transformării materiilor prime în produse finite în cel mai eficient mod posibil. Constructorii și arhitecții au fost obligați să ia în considerare procesele individuale și fluxurile de lucru și preocupările de siguranță pentru lucrători” [18, pag.77].

La final de cercetare putem spune că mai multe monumente de arhitectură din Chișinău au ajuns într-o stare deplorabilă. Clădiri datate încă din secolele XVIII sau XIX se risipesc văzând cu ochii din cauza lipsei de fonduri pentru renovare sau a indiferenței proprietarilor. Unele dintre ele au fost privatizate, iar autoritățile locale nu pot face nimic pentru a-i obliga pe proprietari să le păstreze într-o stare corespunzătoare importanței lor istorice. Sau agenții devin degradanți asupra unor monumente de arhitectură prin construcțiile și publicitatea care a denaturat autenticitatea monumentului de arhitectură.

Totuși, ne bucură că Registrul monumentelor arhitecturale ale Moldovei la data de 18 aprilie 2022, a fost suplinit cu două noi edificii: actuala maternitate nr.2 și clădirea cinematografului Emil Loteanu din capitală. Decizia a fost luată de Consiliul Național pentru Monumente Istorice în baza unei liste întocmite de Academia de Științe. În curând pe aceste clădiri vor fi instalate plăcuțe cu inscripția „monument de arhitectură al secolului XX”.

Și la nivel mondial, lucrurile nu stau prea bine. Unele din comorile civilizației umane au fost distruse total sau parțial datorită violențelor de război, iar pierderile sunt inestimabile. Spre ex. monumente arhitecturale cu o valoare istorică importantă din **orașul sirian Afrin** au fost distruse de aviația turcă. Templele ruinate datează din secolele XIII și X înaintea erei noastre; „sau **Marea Moschee din Aleppo** care datează din anul 715, și a fost construită de dinastia Umayyad, fiind una dintre cele mai vechi moschei din lume. Timp de secole s-a extins și a primit mereu noi elemente, noi construcții, devenind o adevărată capodoperă de arhitectură islamică. Însă în anul 2013 a fost transformată într-un morman de ruine, acesta fiind considerat de experți drept cel mai mare dezastru adus patrimoniului istoric al Siriei; sau **Palmyra din Siria**, a fost o adevărată minune arhitecturală. Modul în care au fost realizate clădirile și faptul că au rezistat aproape intacte mii de ani făceau complexul să fie unic în lume. Orașul antic s-a dezvoltat și mai mult în timpul Imperiului Roman și Persan, asimilând și păstrând peste secole elemente ale acestor culturi. Trupele ISIS l-au transformat în loc de execuție și au dărâmat o mare parte a orașului, pe care îl consideră un vestigiu al lumii păgâne, demne de dispreț” [19].

În ceea ce privește monumentele culturale din Ucraina, “de când a început invazia țării de către Rusia, UNESCO și UNITAR (Unites Nations Institute for Training and Research) au pus la punct un sistem de monitorizare a stării principalelor monumente ucrainene prin satelit. Au fost demonstrate deja distrugerii la cel puțin 53 de monumente culturale. Sunt incluse 29 de locuri religioase, 16 clădiri istorice, patru muzee și patru monumente. Pe lista locurilor culturale distruse se află, între altele, Opera

și Baletul din Harkiv și teatrul din Mariupol. Din fericire, cele șapte locuri din Patrimoniul Mondial UNESCO aflate în Ucraina nu au suferit distrugerii (Kiev: Catedrala Sf. Sofia și clădiri monahale conexe, mănăstirea Pečerska Lavra, Lviv- complexul orașului vechi, Arcul geodezic Struve, Păduri antice și primare de fag din Carpați și alte regiuni ale Europei, Residența metropoliților bucovini și dalmați, Orașul antic Chersonese Taurica și Chora sa, Tserkvas din lemn din regiunea Carpaților din Polonia și Ucraina)” [20].

Prin diverse războaie se șterge o istorie, o mândrie și o educație patrimonială a diferitor țări. Și niciodată nu le vom vedea monumentalitatea acestora, apreciind autorii, stilul și perioada sa istorică.

De fapt, monumentele arhitecturale nu pot fi despărțite de celelalte monumente ale altor domenii, atunci când vorbim de patrimonial istoric și cultural al unei țări sau al umanității. Acestea sunt expresia lor vădită și durabilă, arta edificării, care vor reprezenta întotdeauna epoca în care a fost construit. Monumentele de arhitectură oferă un opulent teritoriu de studiu pentru cercetarea înțelesului arhitectural, în termeni de adecvare funcțională și totodată expresivă.

Concluzii: Totalitatea monumentelor arhitecturale au devenit parte integrantă a culturii noastre în așa mod, încât nu ne putem imagina viitorul fără acestea. Diverse metode sunt folosite pentru păstrarea, restaurarea, întreținerea și punerea în valoare a monumentelor de arhitectură din toate timpurile. Aceste mijloacele: financiare și juridice, științifice și tehnice, sunt luate ca complex unic în susținerea acestora. Doar datorită acestor mijloace viitoare generații vor avea posibilitatea să facă cunoștință cu istoria neamului său și vor fi mândri de strămoșii săi.

Conceptul de monumente arhitecturale a devenit și continue să fie o preocupare a societății contemporane înspre dezvoltarea durabilă, continuitatea istoriei neamului și a unei țări și chiar protecția mediului înconjurător, iar analiza normativă și doctrinară la acest subiect dat a determinat o revizuire și o îmbunătățire parțială a informației cu privire la aceste tipuri de monumente.

Bibliografie:

1. Noțiunea de monument [online]. Accesat [26.07.2021]. Disponibil: [monument - definiție și paradigmă | dexonline](#).
2. Convenția UNESCO privind protecția patrimoniului mondial cultural și natural din 23.11.1972. În vigoare pentru Republica Moldova din 23.12.2002
3. Legea nr. 1530 din 22.06.1993 privind ocrotirea monumentelor, publicat: 30-01-1994 în Monitorul Oficial Nr. 1.
4. ING. IULIANA BOIU - *Contribuții specifice la activitățile de renovare urbană din Republica Moldova*. Chișinu, 2020, 56p.
5. Introducere, definirea și clasificarea monumentelor culturale - funcția socială a monumentelor culturale [online]. Accesat [24.04.2022]. Disponibil: <https://wzw.scrieunblog.com/articles/introducere-definirea-si-clasificarea-monumentelor.html>
6. МАРТЫНЕНКО И.Э. *Международная и национальные правовые системы охраны историко-культурного наследия государств-участников СНГ*. Москва, 2012.
7. Dicționar explicative [online]. Accesat [26.09.2021]. Disponibil: <https://dexonline.ro/>.
8. Legea nr. 218 din 17.09.2010 privind protejarea patrimoniului arheologic, publicat: 03.12.2010 în Monitorul Oficial Nr. 235-240.
9. Situri arheologice antice in Republica Moldova [online]. Accesat [24.04.2022]. Disponibil: <https://www.adevaruldespredaci.ro/situri-arheologice-antice-in-republica-moldova/>
10. Legea nr. 192 din 30.09.2011 privind monumentele de for public, publicat: 18-11-2011 în Monitorul Oficial Nr. 197-202.

11. NICA A.M. *Valorificarea turistică a patrimoniului cultural – modalitate de creștere a competitivității în contextul dezvoltării economice regionale*. București: Editura ASE, 2015.
12. NESTEROV T. *Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură*. Chișinău, 2003. 236 p.
13. Patrimoniul local sau patrimoniul universal [online]. Accesat [22.04.2022]. Disponibil: <https://patrimoniul100.ro/abc-ul-patrimoniului/patrimoniul-local-sau-patrimoniul-universal/>.
14. Top 3 cele mai frumoase monumente istorice din întreaga lume [online]. Accesat [18.04.2022]. Disponibil: <https://youth.md/top-3-cele-mai-frumoase-monumente-istorice-din-intreaga-lume/>.
15. Perlele arhitecturii naționale [online]. Accesat [18.04.2022]. Disponibil: <https://cvartalimobil.md/blog/58-perlele-arhitecturii-naționale>
16. Saharna, Rezina [online]. Accesat [22.04.2022]. Disponibil: https://ro.wikipedia.org/wiki/Saharna,_Rezina.
17. Moara de vânt din satul Beșalma, [online]. Accesat [22.04.2022]. Disponibil: <https://descopera.md/2022/02/11/moara-de-vant-din-satul-besalma/>
18. MURINEANU M. *Arhitectur industrială*. București, 2020.
19. Cele mai frumoase monumente pe care nu le vei vedea niciodată [online]. Accesat [26.04.2022]. Disponibil: <https://www.qmagazine.ro /cele-mai-frumoase-monumente-pe-care-nu-le-vei-vedea-niciodata/>
20. Peste 50 de monumente istorice și religioase distruse în Ucraina de războiul declanșat de Rusia. Jumătate sunt biserici [online]. Accesat [22.04.2022]. Disponibil: <https://botosani24.ro/peste-50-de-monumente-istorice-si-religioase-distruse-in-ucraina-de-razboiul-declansat-de-rusia-jumatate-sunt-biserici-9179.html>

Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare nr. 20.80009.0807.34 „Sporirea valorii patrimoniului cultural din Republica Moldova”.